

ВАКОНІМИ СЕЛА ПІЩАНИЙ БРІД ДОБРОВЕЛИЧКІВСЬКОГО РАЙОНУ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті подано говірковий матеріал однієї з груп онімної лексики села Піщаний Брід. Ваконіми класифіковані за мотиваційною специфікою номінації: зовнішніми особливостями тварини, її нором та поведінкою, періодом народження, ставленням власника до неї тощо. З'ясовано, що клички бикам і коровам можуть надавати господарі та інші люди, пов'язані з доглядом за ними, а також встановлені оніми, які змінювалися від народження тварини упродовж всього її життя. Серед проаналізованих ваконімів виділені ті, твірною основою яких стали людські імена, прізвища, патроніми, прізвиська, у них є і вказівка на національність господарів, однак найчастіше вживаними виявилися клички, що вказують на масть, нором та характер тварин.

Ключові слова: методика вивчення говорів, говірка, діалектне явище, ваконім, словник говірки.

Постановка наукової проблеми та її значення. Говіркова лексика – один із найбільш різноаспектних об'єктів дослідження в мовознавстві. Її вивчення дає змогу отримати цінну інформацію як мовного, так і позамовного характеру, тому в наш час українські науковці активно працюють над збиранням та аналізом говіркової лексики різних регіонів України. У цьому напрямку вже багато зроблено, однак і на сьогодні є чимало областей, мовознавче дослідження яких тільки розпочинається. До них, зокрема, належить і Кіровоградщина. Саме ці факти переконують в актуальності таких студій.

Предметом нашого вивчення стали клички корів, тобто ваконіми, села Піщаний Брід Добровеличківського району Кіровоградської області. З наукової точки зору говірка цього села поки що детально не досліджена, хоча знаходиться на перетині подільського говору південно-західного наріччя і степового говору південно-східного. Такі дослідження кличок корів окремих говірок, зокрема південно-східної частини України, відсутні, – виняток становлять говірки Волинської, Рівненської, Львівської, Тернопільської та Хмельницької областей, матеріал з яких поданий у «Словнику зоонімів північно-західної України», що упорядкував Г. Аркушин [3].

У процесі усвідомлення людиною навколишнього світу відбувається формування й розвиток лексичного складу мови. На це впливають не тільки лінгвістичні фактори, а й національно-культурна мотивація. Виявлення номінативного потенціалу мовних одиниць, визначення їх

семантичних функцій дає змогу концептуалізувати аналіз інформації про світ у свідомості носіїв певної культури.

Надаючи клички тварині, люди часто керуються асоціативними зв'язками, що відображають подібність певних рис тварини з якостями явищ чи понять, які оточують її в повсякденному житті або в ірреальних ситуаціях.

Аналіз досліджень цієї проблеми. У вітчизняній лінгвістиці, за винятком лексикографічного опису в словнику Г. Аркушина [2], ваконіми не були аналізовані ні з етнографічного, ні з лінгвістичного поглядів.

Мета і завдання статті. Оскільки ваконіми як окремих прошарок лексики ще не були предметом спеціального комплексного аналізу, то це й свідчить про актуальність дослідження хоча б на матеріалі однієї говірки. Мета нашої розвідки полягає у вивченні особливостей номінації та чинників культурної мотивації ваконімів, а також у виявленні специфіки їх функціонування у місцевому мовленні села Піщаний Брід Добровеличківського району Кіровоградської області.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження. Для реалізації мети автором статті була розроблена програма збирання цієї онімної лексики і підготовлений питальник, за яким зафіксовані та скласифіковані клички корів. Особливість цього питальника в тому, що, по-перше, з'ясовані назви всіх відомих у межах села кличок корів і биків, для чого були передбачені такі питання: «Чому саме так назвали свою корову?», «Як ви на неї ще кажете?», «Що в неї особливого, своєрідного?». Крім цього, окремі запитання були задані людям, які доглядають за коровами, – ветеринарам, дояркам, чередникам тощо. По-друге, для вивчення динаміки номінації також запитували про колишні клички, відомі їм: «Які клички корів були у вашій сім'ї?». Респонденти не подавали розширеної родовідної інформації, однак поодинокі особливості простежуються: [Ўнас ўс'і ко'рови / прам цв'ітами називали / і'К'в'ітка / і'Во'лошка / і'Кра'сол'ка / і'Аїстра //]; [ко'рова / це кор'милиц'а / ми'ж ўс'ігда і'помним / йак нас у'бат'к'ів / і'шестеро було / і'благодар'а і'наш'їі ко'ров'і / ў'воіну і'вижили // то'го і'звали Кор'милиц'а / і'Мамка //]; [у'й'а'ком і'м'іс'ац'і і'родиц'а / так'і'звем / Йан'вар'ка / Ф'і'урал'ка / І'йул'ка / так і'йакос' придум'л'али //]; [а'наш д'ід / то'пр'ам ў'са'райі викул'пуваў на'ст'і'н'і / йак ко'рову з'вали / і'й'і'ї тил'ат / бо'й'х'же'ж і'прода'вали ў'же з'і'м'ям / ну'а'там / у'же ч'і'переназивали / ч'і'йак].

Вибір онімів має особливості номінації та словотворення. Відомо, що у повсякденному житті кличка в основному виконує роль слова-прикликання, тому кличкою могло бути будь-яке слово, подекуди ніби нічим не пов'язане із коровою. Здебільшого клички коровам і бикам пропонують самі господарі при народженні тварин, хоча трапляються найменування, дані іншими людьми, зокрема пастухами, сусідами, ветеринарами та ін.

Отже, із зібраного нами матеріалу насамперед виділені оніми, мотивовані **мастю тварини**: біла – *Белка, Біла, Білий, Білосніжка, Білявка, Білянка, Сива, Снежка*; чорна – *Галка, Ночка, Циган, Циганка, Циганочка, Чернуха, Чорнуха, Чернушка, Чорна, Чорний, Чорнявий*; руда – *Вишня, Каштанка, Квасоля, Лиска, Лисуня* ([ц'в'етом йак'ли'сиц'а //]); темно-коричнева – *Каштанка, Шиколатка, Калина* ([цв'ет у'нейі / йак'ото ка'лина у'же дос'тигла //]).

Окремі розрізнявальні ознаки зовнішності тварин мотивовані такими назвами: *Зірка, Зорька, Лиса, Лиска, Лисуня* (світла пляма на лобі), *Мілка* (плями подібні до плям корови з реклами відомого бренду шоколадних виробів), *Пеструшка, Рижа, Рижик, Рябіна, Рябка, Рябуха, Рябушка, Ряба, Рябий, Сорока* (ряба, плямиста), *Чирва* (пляма на лобі у вигляді сердечка).

Захоплення **господарів зовнішністю своїх тварин** передають вторинні номени: корови *Красавка, Красулька, Крася, Кукла, Принцеса, Зірочка, Сонечко*; бики *Красавчик, Красунчик*. Назви биків *Бичок, Бугай* можна трактувати як нульову номінацію ([бич'к'іу'нас / і'не'нази'вали // а'так бу'ло / бичок та'ї'бичок // бо'ми'ж рос'тили йіх'л'іто / у'се'л'іто т'а'галис' / а'то'д'і зда'вали у'загот'с'кот / на'м'н'асо // а'от ко'рови з'вали і'Ж'данка / і'Найда / і'Бог'данка //]).

Досить велика група назв, набута вже в дорослому віці тварин, характеризує їх **за норовом та поведінкою**: бик *Бодя*, корови *Боксьорка, Брикуха, Буйна, Бистра, Гуляца, Зорька, Каламутка, Колотуха, Командірка, Ласка, Ласунка, Лизуха, Люта, Мамка, Мазуха, Молочна, Мунька, Пальма, Приблуда, Пулімьотка, Пугана, Рання, Спокойна, Слатьона, Шкода*. Звертають на себе увагу пари утворень бик – корова: *Буян – Буянова, Дикий – Дика* (у селі існує традиція називати такі пари подібними за структурою і семантикою кличками), пор. також оригінальну кличку корови *Шука-Бика*. Деякі корови мають по дві клички – *внутріродову* і *загальноживану*, пор.: [та йа на'н'у'дома / 'кажу'Л'ал'ка / а'так йі'їі зват' Бе'резка / бо у'март'і найш'лас'//], [ми бич'ка / наз'вали Жи'н'іх / а'те'пер'кажут' Мах'но / бо'дур'ній на'ха'ракт'ір //].

Невелика група кличок мотивована **соматичними особливостями тварин**: бики *Буц* (у місцевому мовленні буц 'здоровань'), *Кроха, Малий* ([там та'кії ма'лії / шо'йел'і в'д'вер'і про'ходе //]), корови *Бокаста, Довгорога, Довгохвоста, Куцохвоста, Малютка, Рогата, Шута*.

Серед ваконімів виділяються номени, мотивовані лексемами природничо-географічної сфери, що характеризують тварин через порівняння, пор., рослини > корови: *Айстра, Волошка, Березка, Калинка, Роза, Ромашка, Рослинка*; птахи > корови: *Голубка, Галка, Журавка, Зозуля, Ластівка, Ласточка, Чайка*; річки > корови: *Волга, Дунайка* тощо.

Оригінальні ваконіми, що опосередковано вказують на день чи місяць **народження**: корови *Березка, Берізка* (народжені у березні), *Верба*,

Веснянка, Іва (народилися на Вербному тижні), *Юлька, Юнька, Квітка, Липка* (народжені в червні–липні), *Люта, Майка, Неделька, Олімпіада* (народилася, коли було відкриття олімпійських ігор), *Побєда, Сирена, Сніжинка, Субота, Травка* (народжена у травні); бики *Август, Ноябрик, Лютий*.

Окремі ваконіми вживаються як указівки на **місце народження** тварин: бики *Шевченковський* (за назвою колишнього колективного господарства імені Шевченка), *Першотравньовський* (за назвою колективного господарства «Перше Травня»), *Побєдовський* (за назвою колективного господарства «Перемога»), *Гнатівський* (за населеним пунктом Гнатівка), *Дарєловський* (за назвою частини села Дарєловка), *Крикунський* (< с. Крикунка), *Любомирський* (< с. Любомирка), корова *Путівська* (за назвою колишнього колективного господарства «Шлях до комунізму»; цю частину села місцеві жителі й досі називають *Путь* або *Путя*).

Виявлено досить велику групу ваконімів, твірними основами яких були **людські імена**, характерні для місцевого іменника: корови *Анютка, Аська, Ася, Барбара, Дашка, Дінка, Дуня, Дуся, Зойка, Зоряна, Ірма, Катруся, Лада, Маргаріта, Манька, Маня, Марта, Марушка, Маруся, Марфа, Марфуша, Мартоня, Маса, Машка, Мілка, Нюрка, Полянка* («бо Поля, Поліна»), *Слава, Славка, Сонька, Тася, Тереза, Фрося, Юлька, Явдоха*; бики *Борька, Васька, Гаврило, Гавруша, Гнат, Івасик, Мартин, Петро, Сєня, Федя, Яшка*.

Крім таких офіційних власних особових імен та їхніх варіантів, виявлені оніми, запозичені переважно з кіно- та телефільмів: *Аврора, Берта, Венера, Гюрем, Джульєта, Долі, Дюймовочка, Ізаура, Кармен, Кармеліта, Тарзан, Робін, Родріго, Родя, Руфі* та ін.

Оскільки корови в господарстві можуть виявляти одну поведінку, а в череді іншу, замолоду характер був один, а пізніше змінився, то й серед корів виникають своєрідні прізвиська, які упродовж життя тварини можуть змінюватися. Наприклад, зафіксовано таке пояснення господині про перейменування корови: [наша ко/рова ро/дилас' у/л'утому / то/го ми наз/вали й/її /Л'утка // а/то/д'і йа / йак/ди/вилас' сир'і/ал про/Карме/л'іту / ну/о/то / ци/ганс'киї / то/так й/її і/р'ішила наз/ват' – Карме/л'іта // а/м'її /Ван'а с'м'і/йец'а / та/каже / бо/корме нас у/с'іх /з'іму і /л'іто / то/то/го /Корме/л'іта //].

Інші клички коровам дають пастухи (в місцевому мовленні – *чередники*). Вони знають кожного господаря і характер кожної корови, тому тваринам самі придумують клички, які зовсім відрізняються від тих, якими «нарекли» хазяї. Зауважимо, що така кличка може бути «одноразовою», адже «пастухом можна і один раз побуть». Однак наявність одного й того ж ваконіма від різних чередників швидше показує модель номінації (напр., структурне вираження подібними суфіксами *-к(а), -ш(а), -івськ(а), -их(а)*). Але, за нашими спостереженнями, утворення з подібними суфіксами серед антропонімів села Піщаний Брід трапляються дуже рідко. Порівняйте назви корів, зафіксовані від пастухів (*чередників*):

– **похідні від прізвищ господарів:** корови *Авекінша* (від прізвища *Авекін*), *Андрійчучка* (< *Андрійчук*), *Белішка* (< *Беліхов*), *Біжанівська*, *Біжанка* (< *Біжан*), *Біляковша* (< *Біляков*), *Болтянова* (< *Болтян*), *Волійчачка* (< *Волійчак*), *Гордієнчиха* (< *Гордієнко*), *Кудря* (від однойменного прізвища), *Ласточкина* (від прізвища *Ласточкин*), *Машковська* (< *Машковський*), *Москаленківська* (< *Москаленко*), *Паламарьша* (< *Паламар*), *Сагайдачкина*, *Сагайдачка* (< *Сагайдак*), *Сніжковша* (< *Сніжков*), *Следиха* (< *Следь*), *Тіройка* (< *Тірой*), *Шилючка* (< *Шилюк*);

– **похідні від імен господарів:** корови *Алкина* (від імені *Алка*), *Асіна* (< *Ася*), *Дусіна*, *Дуся* (< *Дуся*), *Марусіна* (< *Маруся*), *Таська*, *Таськіна* (від імені *Таїсія*);

– **утворення від прізвиськ господарів:** корови *Апрелькіна*, *Апрелька* (від прізвиська жінки *Апрелька*), *Нюткіна* (< *Нютка*);

– **уживані й аналітичні назви:** бик *Кольки Біжана* (від імені та прізвища господаря *Миколи Біжана*), бик *Микола Лукич* (за іменем і патронімом господаря), корова *Ваньки Біжана* (власник *Іван Біжан*).

Чередники, йменуючи корову, також звертали увагу на:

– **національність господарів:** корови *Молдованка* і *Циганка*;

– **на рід діяльності господаря** та ін.: корови *Головиха* (господар голова колективного господарства), *Враховська* (подружжя лікарів), пор. корова *Веруючих* (господарі – члени протестантської релігійної течії).

Дещо по-іншому іменували корів на фермах великих господарств, пор. такий текстографічний запис: [та¹шо там / к¹лич¹ки// ¹йіх хот¹ пошч¹і¹тат¹ / ¹можна //от / ¹яа ¹ўс¹у сво¹йу жиз¹н¹/ /сорок два /го¹да / ¹ўкол¹госп¹і ро¹била // <...> при¹їде було на¹чал¹ство / з¹ра¹йона / і¹т¹ребує / з¹начит¹ / та¹кії жур¹нал ко¹роў // а¹ў¹нас ¹йіх / ¹т¹іки ферм дв¹і¹нац¹ат¹ / і¹ў¹кажн¹її / по¹ч¹і¹тир¹іста ко¹роў / би¹к¹іў штук дв¹ац¹ат¹ / ¹нетел¹і / тил¹ата / го¹лоў дв¹і¹тис¹ач¹і // а¹їа у¹ч¹оч¹іком ро¹била / а¹по¹інст¹руц¹її / ¹кажна ко¹рова ¹мала ¹імїа / ну¹к¹личку// де¹їйх с¹к¹іки ўз¹ат¹?// д¹їўчата / ну¹до¹йарки мо¹її / на¹ферм¹і / нег¹рамотн¹і // а ¹їа¹кос¹ придум¹л¹айут¹ / ну¹шос¹ / ¹бачат¹ ¹ўних о¹собин¹:е / то¹Зор¹ка / бо на¹лоб¹і ¹б¹іле п¹ят¹но / то¹Буйна / бо¹б¹їец¹а / то¹Циганка / бо¹чорна// а¹так ¹ўосноў¹ном ¹ўс¹і к¹расн¹і / ну¹бор¹дов¹і бу¹ли // п¹росто два ¹чорн¹і би¹ки бу¹ли / то¹мог¹ли ¹чорн¹і тил¹ата бут¹ // то¹їа о¹це ¹ход¹у з¹зошитом / пил¹тайу / ¹як¹во¹ни ¹їаку назив¹айут¹ / ¹пишу / ну¹штук ¹дес¹ат¹ із¹ста // а¹то¹д¹і / ¹як ро¹бит¹?// ¹пишу са¹ма // як¹с¹аду було пил¹сат¹ / ¹ўжур¹нал // ¹ўже придум¹л¹айу-придум¹л¹айу / бо¹д¹ла на¹чал¹ства т¹реба ¹ўсім ко¹ровам к¹лички // а¹на¹чал¹ник було ше¹ї чи¹тайе / ¹ўсе перил¹читує // ¹каже / Тереш¹кова / ¹ето хо¹роша к¹личка // назо¹ўїоте т¹ел¹онкоў ¹Паша Ан¹г¹ел¹іна / Ул¹їана Г¹ромова // а¹їа // ну / ¹яа з¹найу / хто це та¹к¹і // а¹ле ¹думайу / це¹ж ко¹рова // ос¹ў¹нас була ¹л¹чучка ¹Ол¹а / передо¹ва до¹йарка // то¹шо / ко¹рову значит¹ ¹Ол¹а ¹л¹чук назив¹ат¹?// то¹ж¹інка /

!Ол'а/ а'то / ко'рова // во'на шо / ко'рова йа'кас'?' // во'на'ж л'у'дина // ст'ран:о йа'кос'?' // <...> от / шоб'то'б'і тої жур'нал най'ти // дес'же'ж заб'рали / ў'ар'х'іў // то там !тис'ач'і к'личок // і'це'ж ни'т'іки ў'нас // це'ў'у'с'іх кол'госпах / ў'у'с'іх !селах та'ке було //] (Записано 2000 року у с. Піщаний Брід від Сагайдак Лідії Петрівни, 1936 р.н.). Ця розповідь пояснює, чому народні зооніми, зокрема клички корів, відрізняються від «фермівських».

Висновки та перспективи дослідження. Таким чином, реєстр ваконімів засвідчує особливості, різну їхню мотивацію, найчастіше зумовлену зовнішніми особливостями тварини, її поведінкою. Часом народження та ставленням власника до неї. Перспективу роботи щодо збирання та дослідження місцевої діалектної зоонімної лексики вбачаємо у створенні хоча б фрагмента словника говірки села Піщаний Брід Добровеличківського району Кіровоградської області.

Список використаної літератури

1. Бевзенко С. П. Українська діалектологія / С. П. Бевзенко. – К. : Вища школа, 1980. – 246 с.
2. Словник зоонімів північно-західної України. А–Я / упоряд. Г. Л. Аркушин. – Луцьк : ПП Іванюк В. П., 2016. – 288 с.
3. Словник української ономастичної термінології / уклад. Д. Г. Бучко, Н. В. Ткачова. – Харків : Ранок-НТ, 2012. – 256 с.

Громко Татьяна. Ваконимы села Песчаный Брод Добровеличковского района Кировоградской области. В статье проанализирована одна тематическая группа онимной лексики говора села Песчаный Брод Добровеличковского района Кировоградской области. Ваконимы классифицированы по мотивационным особенностям номинации: внешними данными животного, его норовом и поведением, периодом рождения, отношением владельца к ней и тому подобное. Клички быкам и коровам могут давать хозяева и другие люди, связанные с уходом за ними. Кроме того, установлены онимы, которые изменялись от рождения животного на протяжении всей его жизни. Среди проанализированных ваконимов выделены те, у которых производящей основой стали личные имена, фамилии, патронимы и прозвища людей. У некоторых кличек имеется указание на национальность хозяев, охарактеризованы норы и характер животных и т.п.

Ключевые слова: методика изучения говоров, говор, диалектное явление, ваконим, словарь говора.

Hromko Tetiana. Vaconyms of the Village Pishchanyi Brid of the Dobrovelychkivskiy District, Kirovograd Region. The article considers the dialectal material presenting a group of onymic vocabulary, defined as vaconyms (the case study of the vaconyms of the village Pishchanyi Brid, Dobrovelychkivskiy district, Kirovograd region). The vaconyms are classified according to the specific motivational peculiarities and tendencies of giving names to animals. The author suggests classification of these tendencies according to the external/appearance features of an animal, its behavior and temper, the period of birth, the owner's attitude to the animal and other criteria. It has been revealed that in the majority of cases the names to the bulls and cows are given by their owners and other people caring for them. The study identified the onyms that have been changing since the birth and throughout

the animal's life. Among the analyzed vaconyms there have been selected those which were created on the basis of human names, surnames, patronymics, nicknames. The author claims that some of the vaconyms indicate even to the nationality of their owners, but those indicating color, temper and nature of animals are the most frequently met.

Key words: methods of studying dialects, dialect, dialectal phenomenon, vaconym, dictionary of dialects.

Стаття надійшла до редколегії 02.10.2016